

Tenestepensjonane avgjer inntektsnivået

Ingunn Helde

Pensjonistar med ytingar frå pensjonsordningar utanfor folketrygda har eit klart høgare inntektsnivå enn dei som berre har folketrygd å leve av. Sjølv om folketrygda utgjer hovudinntektskjelda for dei fleste pensjonistane her i landet, er ytingar frå andre ordningar svært avgjerande for kor rommeleg økonomi ein vil få som pensjonist.

La det vere klart; folketrygda er viktigast av dei pensjonsordningane som til saman utgjer det norske pensjonssystemet. Ho er basert på eit prinsipp om universell dekning, som betyr at samlede personar busette i Noreg kjem inn under folketrygda og har rett til folketrygdpenasjon, dersom dei oppfyller visse fastsette kriterier¹. For dei nær 877 000 alders-, uføre- og attlevandepensionistane som var busette i landet ved utgangen av 1996, utgjorde inntektene frå folketrygda i snitt nær to tredelar av bruttoinntekta².

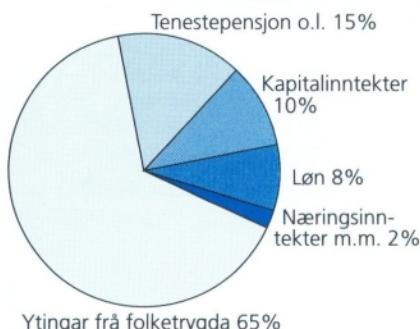
Samstundes kan ein ut frå mediedebatten om inntektsnivået til minstekonstituerande nærmast få inntrykk av at dei fleste pensjonistar ikkje har noko anna å leve av enn nettopp minstepensjon frå folketrygda. Ei slik forestilling kan avkretast med ein gong: Av dei 877 000 pensjonistane som mottok alders-, uføre- eller attlevandepensjon frå folketrygda i 1996, mottok berre kvar tredje – om lag 290 000 personar – særtillegg, som vil seie at dei er minstepensionistar³. Men ikkje berre har to av tre ein pensjon høgare enn minstepensjonen. Som vi seinare skal sjå, er det òg mange minstepensionistar som har inntekter utover folketrygda si minsteyting.

I denne artikkelen vert søkelyset retta mot pensjonistane sine tilleggsinntekter frå private pensjonsordningar utanom folketrygda, dei her kalla tenestepensionane⁴. Kort sagt vert følgjande spørsmål stilt: *kor viktig er tenestepensjonen for pensjonistane sitt inntektsnivå?*

Tenestepensjonen har vorte viktigare

Årsaka til fokuseringa på tenestepensjonen er at dette er den inntektstypen innan pensjonssystemet som har vist størst auke dei siste åra (sjå Statistisk sentralbyrå 1998a). Ytingar av dette slaget er vanlegvis opptent via arbeidsforhold. Som døme på private

Figur 1: Samansettning av bruttoinntekta for busette alders-, uføre- og attlevandepensionistar. 1996

Kjelde: Sjølvmeldingsstatistikk 1996

Datagrunnlag

Tala er henta frå Sjølvmeldingsstatistikken 1993 og 1996, Inntekts- og formuesundersøkinga for hushald 1986-1996, Inntektsstatistikken for pensjonsordningar utanfor folketrygda 1996 og registerbasert inntektsstatistikken for 1996. Storleiken på beløpa er bestemt av skattereglar og likningspraksis. Samlede av statistikkane gjev òg opplysningar om personar som ifølgje Rikstrygdeverket har motteke pensjonsytingar frå folketrygda i inntektsåret. I tillegg inneheld Inntektsstatistikken for pensjonsordningar utanfor folketrygda opplysningar henta frå Skattedirektoratet sitt Løn- og trekkoppgåveregister for 1996.

Tabellgrunnlaget er busette personar i Noreg ved utgangen av det aktuelle inntektsåret, altså per 31.12. Det vil seie at personar med tilknytning til Noreg (gjennom pensjonsrettar, skatteforhold og liknande), men som er registrert busette i utlandet, ikkje er med i tabellgrunnlaget. Dette er årsaken til at talet på pensjonistar i tabellane ligg noko lågare enn det Rikstrygdeverket oppgjev.

pensjonsordningar kan nemnast to av dei største ordningane for tilsette i offentleg sektor, Statens Pensjonskasse (SPK) og Kommunal Landspensjonskasse (KLP). Men det finst òg mange små pensjonskasser, særleg for tilsette i privat sektor. Forsikringsselskapene tilbyr dessutan kollektive pensjonsforsikringar for arbeidstakarar og foreningsmedlemmer, samt individuelle pensjonsforsikringar.

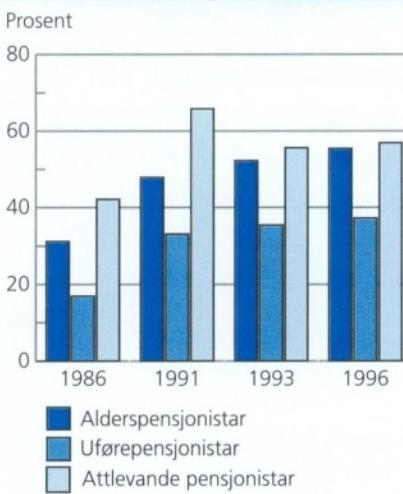
Tendensen til at tenestepensjon har fått stadig meir å seie for pensjonistane sin økonomi, kjem mellom anna til uttrykk om vi ser på kor stor prosentdel tenestepensjonen utgjer av hushalda sine samla inntekter⁵ i hushald der hovudinntektstakaren er pensjonist. I 1986 låg inntektene frå slike ytingar på ca. 6 prosent av hushaldsinntekta. Mot slutten av 1980-talet starta tenestepensjonen å stå for ein større del, og i 1991 utgjorde den 13 prosent. I 1996 var prosentdelen auka til heile 17 prosent av hushaldsinntekta. Kva kan så denne utviklinga skuldast?

Det er på sin plass å påpeike at auken dei første åra sannsynlegvis i nokon grad er overvurdert. Først i 1990 innførte likningsstyresmaktene oppgåveplikt på utbetalingar av eiga pensjonsforsikring. Inntekter frå slike forsikringar vert ført på same post på sjølvmeldinga som tenestepensjonen. For åra før 1990 kan det difor ha vore ei viss underrapportering av slike utbetalingar på sjølvmeldinga (NOU 1998:19). I så fall har desse inntektene heller ikkje kome med i inntektsstatistikken.

Fleire har opptent teneste-pensjon...

Utbetalingsane av tenestepensjon har likevel auka kraftig i åra etter 1990. Og det at den no utgjer ein større del av pensjonistane sine to-

Figur 2: Busette folketryggpensjonistar med tenestepensjon. Prosent. 1986¹, 1991¹, 1993 og 1996

¹For inntektsåra 1986 og 1991 er personar under 17 år utelatne.

Kjelde: Inntekts- og formuesundersøkinga 1986 og 1991, Sjølvmeldingsstatistikk 1993 og 1996

tale inntekter enn tidlegare, har i hovudsak samanheng med at fleire enn før har opptent slike ytingar. Frå 1993 til 1996 vaks talet på folketryggpensjonistar⁶ med tenestepensjon med 24 500 personar, til i alt 443 300 – ein auke på nær 6 prosent (Statistisk sentralbyrå 1998a). Som vist i figur 2 har veksten særleg vore stor blant alderspensionistane.

I 1986 mottok ein av tre alderspensionistar slik tenestepensjon i tillegg, i 1991 gjaldt det nær halvparten av dei. I 1993 var prosenten kome opp i 52, medan talet var

338 400 personar i 1996 – altså om lag 55 prosent av alderspensionistane i folketrygda. Sjølv om prosentdelen er noko lågare, kjem den same tendensen til syne for mottakarane av uførepensjon (Statistisk sentralbyrå 1993, 1996 og 1998a). Skal ein forklare denne utviklinga er det viktig å vere merksam på den såkalla *kohorteffekten*, og skilje mellom inntektsutviklinga til dei einskilde pensjonistane og for gruppa sett under eitt. Dei som til dømes var alderspensionistar i 1996, er ikkje dei same personane som var alderspensionistar i 1986. Pensjonistpopulasjonen endrar seg kontinuerlig, og gjennom desse åra har nokre døydd, samstundes som nye årskull har kome til. Og det er dei nye pensjonistkulla som har opparbeidd seg gode tenestepensjnar. Hovudårsaken til auken i talet på tenestepensjonsmottakarar er såleis at det går føre seg eit *generasjonsskifte* i pensjonistbestanden. Sett på spissen kan ein kanskje seie at det er dei rike som er i ferd med å bli pensjonistar, og ikkje pensjonistane som er i ferd med å bli rike (Dahl 1997, Koren 1997).

.. og fleire har høge ytingar

Påstanden vert ytterlegare forsterka om vi ser på utviklinga i storleiken på dei mottekne tenestepensionane. Ein måte å sjå dette på, er å sette ytinga til alderspensionistane som i 1993 var i alderen 67-74 år opp mot gjennomsnittleg tenestepensjon for alderspensionistar i den same aldersgruppa tre år seinare.

Definisjon

Tenestepensionar omfattar her pensjonar og livrenter i arbeidsforhold, føderåd i jord- og skogbruk, eiga pensjonsforsikring m.m. frå private pensjonsordningar utanfor folketrygda. Ordningane er som oftast i regi av stat, kommunar, arbeidsgjevarar/bedrifter, fagrøysle, organisasjonar eller forsikringsselskap. Desse har saman, eller kvar for seg, etablert pensjonar baserte på rettar eller behov. Pensjonsrettane kan vere knytta til eit tilsettingstilhøve, yrke eller organisasjonstilhørsel. Dei kan også vere kontraktar/poliser teikna på kollektiv eller individuell basis.

Tabell 1: Gjennomsnittleg tenestepensjon for alderspensionistar i alderen 67-74 år, med tenestepensjon. 1993 og 1996.
Beløp i faste priser (1996-kroner)

	1993	1996
Gjennomsnittleg tenestepensjon	37 500	39 500
Tal på alderspensionistar, 67-74 år med tenestepensjon	161 300	165 000
Tal på alderspensionistar, 67-74 år i alt	295 600	276 600

Kjelde: Sjølvmeldingsstatistikken 1993 og 1996

Tabellen syner at gruppa "nye" alderspensionistar i 1993 fekk lågare inntekter frå den tenestepensjonen dei hadde opparbeidd seg enn personane som var i den tilsvarande alderskategorien i 1996. Men denne tabellen kan òg tolkast i retning av at det er det aukande talet alderspensionistar med tenestepensionar som forårsakar at denne inntektskomponenten utgjer ein aukande del av inntekta til gruppa.

Spørsmålet om ein har rett til tenestepensjon eller ikkje, er altså viktig for kva inntektsnivå ein får som pensjonist. Studerer vi inntekta til dei pensjonistane som ikkje mottek folketrygd, kjem dette særskilt godt til synne.

Ikkje alle pensjonistar er folketrygdspensionistar

I inntektsstatistikken vert pensjonsstatus i folketrygda nytta til å definere dei som er pensjonistar, mellom anna fordi datamaterialet om folketrygdspensionistane er omfattande, samstundes som det inkluderar majoriteten av pensjonsmottakarane i landet. Så langt i artikelen har difor pensjonistomgrepet vore knytt til folketrygdspensionistane. Men ein kan godt vere pensjonist utan å vere folketrygdspensio-

nist. Å studere folketrygdspensionistane sine inntekter når sokelyset er retta mot den økonomiske situasjonen til den totale pensjonistpopulasjonen, gjev difor ikkje eit heil-skapeleg bilete.

La oss ta eit døme: grensa for å få alderspension frå folketrygda er 67 år. Samstundes kan nokre yrkesgrupper – mellom anna politi og militært personell – gå av ved ei lågare aldersgrense. Alderspensionistane i denne kategorien kjem då ikkje med i folketrygdmaterialet fordi dei før fylte 67 år berre mottar pensjon frå andre ordningar. Det same er til ein viss grad situasjonen òg når det gjeld personar med *avtalefesta pensjonsordning (AFP)*. Vert det utelukkande fokusert på inntektene til folketrygdspensionistane, overser ein med andre ord ganske mange pensjonistar som får sine ytingar frå private pensjonsordningar.

For å få ei meir utfyllande framstilling har vi såleis i statistikken for Pensjonsordningar utanfor folketrygda i tillegg nytta lønssumopplysningar⁷. Materialet viser at nær 54 000 personar var pensjonistar utan å motta folketrygd (Statistisk

sentralbyrå 1998b). Sidan pensjonistane som ikkje har folketrygd, nødvendigvis må ha inntekter frå andre kjelder, la oss sjå kva slags tenestepensjonsytingar dei mottek.

Dei fleste, 58 prosent, får pensjon og livrenter via arbeidsforhold. APF-pensionen er den nest største pensjonstypen, vel 12 400 personar – eller 23 prosent – mottek denne sorten yting. Dei øvrige har anten uførepensjon, barnepensjon, eiga pensjonsforsikring eller føderåd⁸.

Store skilnader i inntekt mellom pensjonistar med og utan tenestepensjon

Kor viktig ytingane frå pensjonsordningar utanfor folketrygda er, kjem klart fram om ein samanliknar den gjennomsnittlege bruttoinntekta til folketrygdspensionistar med og utan tenestepensjon med inntekta til dei pensjonistane som ikkje har folketrygd.

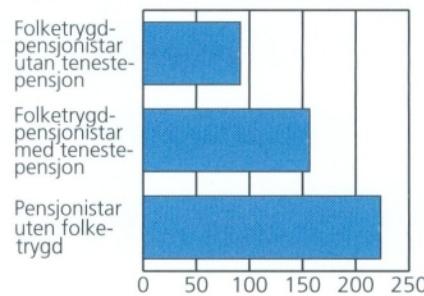
Med omsyn til folketrygdspensionistane viser det seg at dei utan tenestepensjon berre har 58 prosent av bruttoinntekta til dei som har slike ytingar i tillegg til folketrygd.

Tabell 2: Busette pensjonistar utan folketrygd. 1996. Absolutive tal

Pensjon, livrenter i arbeidsforhold m.m.	31 100
Føderåd	2 900
Avtalefesta pensjon (AFP)	12 400
Barnepensjon frå andre enn folketrygda	1 900
Utbetaeling av eiga pensjonsforsikring (EPES)	7 700
Uførepensjon frå andre enn folketrygda	6 400
Personar i alt	53 700

Kjelde: Pensjonsordningar utanfor folketrygda 1996

Figur 3: Gjennomsnittleg bruttoinntekt for folketrygdspensionistar utan tenestepensjon, folketrygdspensionistar med tenestepensjon og pensjonistar utan folketrygd. 1996. 1 000 kr

Kjelde: Sjølvmeldingsstatikk for folketrygdspensionistar 1996 og Pensjonsordningar utanfor folketrygda 1996

Ser vi derimot på bruttoinntekta til dei pensjonistane som berre har tenestepensjon og ikkje folketrygd, er differansen stor: bruttoinntekta til folketrygd-pensjonistane utan tenestepensjonar utgjer berre 41 prosent av bruttoinntekta til dei som berre har tenestepensjon.

At pensjonistar med tenestepensjon har dei høgaste gjennomsnittlege bruttoinntektene, skuldast likevel ikkje berre denne typen ytingar. Tenestepensjon indikerar vanlegvis tidlegare yrkesaktivitet, og skilnaden i inntekt vert såleis forsterka av at pensjonistane i kategorien òg har eit høgare nivå på andre inntektstypar, som løns-, nærings- og kapitalinntekter. For folketrygd-pensjonistane skuldast differansen mellom dei med og dei utan tenestepensjon dessutan òg at dei først nemnte har rett til tilleggspensjon frå folketrygda (Erstad 1995).

Minstepensjonistane har òg tenestepensjonar

Som nevnt innleatingsvis, er det gjerne minstepensjonistane vi hører om når pensjonistane sine inntekter og levekår står på dagsordenen. Kven er det så som faller inn under denne gruppa?

Det mest slåande særtrekket ved dei om lag 290 000 personane som mottok minsteytinga frå folketrygda i 1996, er at heile 87 prosent var

kvinner. Å vere minstepensjonist er såleis eit klart kvinnefenomen som har samanheng med at kvinnene som i dag er pensjonistar, i liten grad har vore i løna arbeid. Mottakarane av minstepensjon kan likevel ikkje sjåast på som ei einsforma gruppe. Å vere minstepensjonist i folketrygda, er nemleg ikkje einslydande med at personane i gruppa berre har minstepensjon å leve av. Blant dei kvinnelege minstepensjonistane er til dømes halvparten gifte, dei fleste med ein som ikkje har minstepensjon. Faktisk var det i 1996 berre 7 600 ektepar der begge var minstepensjonistar. Ein kan dessutan ha minstepensjon frå folketrygda, men òg vere sikra på anna vis. Blant dei mange einslege kvinnene som sjølv berre har rett til minstepensjon, må ein dessutan rekne med at ein del har rett til opptent ytingar etter avlidi ektefelle.

På spørsmål om minstepensjonistane òg har inntekter frå tenestepensjon, gjev materialet ikkje uventa det svar at ganske mange av dei òg har tenestepensjon. Faktisk mottok 28 prosent av dei som var minstepensjonistar i 1996, i snitt 5 900 kroner i tenestepensjon i tillegg til minsteytinga frå folketrygda. Ikkje overraskande er prosentdelen høgast blant dei ikkje-gifte kvinnene. Heile 38 prosent av dei mottok slike ytingar, i gjennomsnitt nær

8 600 kroner. Som forventa har resultatet samanheng med at gruppa i stor grad omfattar enkjer med tenestepensjon etter avlidi ektefelle. Gifte menn er likevel dei minstepensjonistane som har høgst tenestepensjon med eit snitt på 8 900 kroner.

Private pensjonsordningar vil spele ei stadig større rolle

Tenestepensjonar er altså svært avgjerande for økonomien til pensjonistane, og viktigare vil dei sannsynlegvis bli. I 1996 betalte om lag 1,6 millionar nordmenn premie til ulike pensjonsordningar utanfor folketrygda, eller fekk slik premie betalt av arbeidsgjevar (Statistisk sentralbyrå 1998b). Talet tyder på at dei som i dag er framtidas pensjonistar er opptatt av å sikre seg eit økonomisk utkomme til den dagen alderdom eller sjukdom hindrar yrkesaktivitet, utover ytingane dei venter frå folketrygda. Det er dessutan sannsynleg at innstrammingar med omsyn til tilleggspensjonsordninga i folketrygda, særleg for inntektstakarar med høg inntekt, vil bidra til auka etterspørsel etter private pensjonsordningar.

1. Pensjonane vert fastsett i forhold til folketrygdas grunnbeløp (G). Grunnpensjonen er uavhengig av inntekt. Men for å ha rett til full grunnpensjon, krevst 40 års botid i Noreg. Ved kortare botid vert grunnpensionen avkorta tilsvarende. Full grunnpension utgjer 1G for einsleg pensjonist. Lever

Tabell 3: Busette mottakarar av minstepensjon frå folketrygda, med tenestepensjon. 1996. Gjennomsnitt og prosent.

	Begge kjønn			Menn			Kvinner		
	I alt	Ikkje gift	Gift	I alt	Ikkje gift	Gift	I alt	Ikkje gift	Gift
Gjennomsnitt	5 900	8 300	3 300	7 700	7 000	8 900	5 600	8 600	2 700
Del med beløp på postane	28	36	20	26	24	29	28	38	19
Tal på minstepensionistar	290 600	149 400	141 100	39 100	25 200	139 00	251 500	124 300	127 300

pensjonisten saman med ein annan pensjonist eller ein som har inntekt over 2G, er grunnpensionen 0,75G (sjå for øvrig NOU 1998:19).

2. Bruttoinntekta omfattar alle lønsinntekter, pensjonar, bidrag, næringsinntekter og kapitalinntekter, tilsvarande post 3.1.10 på sjølvmeldinga.

3. Minstepensjon i folketrygda vert sammsett av grunnpension, særtillegg og tilleggspensjon som ikkje overstig verdien av særtillegget. Særtillegget vert ytt til pensjonist som ikkje har opptent tilleggspensjon i folketrygda eller som har tilleggspensjon lågare eller lik særtillegget.

4. Innan faglitteraturen er det brei semje om at skiljet "offentleg"/"privat" er lite eigna som utgangspunkt for ei kategorisering av dei ulike ordningane innan pensjonssystemet. Derimot er et ikkje semje om ei alternativ typologisering (sjå for øvrig Hippe & Pedersen 1988). Ettersom sjølvmeldingsstatistikken berre skil pensjonsinntekter i dei to kategoriene "frå folketrygda" (jf. post 2.2.1 på sjølvmeldinga) og "frå andre enn folketrygda" (jf. post 2.2.2), nyttast her omgrepet "privat" i tilknytning til alle typar pensjonsordningar utanfor folketrygda og ytingane frå desse institusjonane. Ettersom inntektene frå arbeidsmarknadsbaserte ordningar utgjer majoriteten av desse private pensjonsytingane, nyttast omgrepet "tenestepensjon" som ei samlenemning (jf. ramme 2).

5. Dei samla hushaldsinntektene omfattar yrkesinntektene (løns- og næringsinntektene), kapitalinntektene og dei skattbare og skattefrie overføringane.

6. Omgrepet "folketrygdspensjonist" nyttast i denne artikkelen om mottakarane av alders-, uføre- og attlevandepensjon frå folketrygda.

7. Lønssumopplysningane er henta frå lønstatistikken over lønssummar frå løn- og trekkoppgåveregisteret 1996. Denne statistikken er basert på dei løns- og trekkopp-gåveopplysningane som alle arbeidsgjeverar eller oppdragsgjeverar (inklusive pensjonsinstitusjonane) er pliktia å sende kommunekasseraren/Skattedirektoratet.

8. Føderåd (kår) oppstår når kjøparen av fast eigedom gjer opp kjøpesummen på den måten at selgaren får heil eller delvis betaling i form av framtidige årlege ytingar, som dels kan bestå i naturalia (til dømes bustad-

rett) og ikkje vanleg underhald. Slik føde-råd er vanlegast ved overdraging av jord- og skogbrukseigedomar, men kan også vere aktuelt ved overdraging av andre faste eigedomar (Lignings-ABC 1997).

Litteratur

Dahl, Espen (1997): Den som har, ham skal gis. Inntektsulikheter blant eldre i Norge, FAFO-rapport nr. 231.

Erstad, Terje (1995): Pensjoner utenfor folketrygden stadig viktigere, *Samfunnsspeilet*, 1995, 1, Statistisk sentralbyrå

Hippe, Jon M. og Axel W. Pedersen (1988): For lang og tro tjeneste? Pensjoner i arbeidsmarkedet, FAFO-rapport, 084.

Koren, Charlotte (1997): Minstepensjonisten, rik eller fattig? *NOVA-Skriftserie* 7/97.

Lignings-ABC 1997 (1998), Oslo: Skattedirektoratet og Cappelen Akademisk Forlag as.

Norges offentlige utredninger (1998): Fleksibel pensjonering, NOU 1998:19.

Statistisk sentralbyrå (1993): Ukens statistikk 1993, 50.

Statistisk sentralbyrå (1996): Ukens statistikk 1996, 48.

Statistisk sentralbyrå (1998a): Ukens statistikk 1998, 23.

Statistisk sentralbyrå (1998b): Ukens statistikk 1998, 40.

Ingunn Helde

(ingunn.helde@ssb.no) er konsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk.